

Γινώσκεις τὴν ἱστορίαν τοῦ μεγάλου τῶν Ἀθηναίων πολίτου, ὃν ὁ φθόνος τῶν συγχρόνων ἐπότισε τὸ κώνειον, ἀλλ' ὃν ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν μεταγενεστέρων, πάντων τῶν ἐθνῶν καὶ πάντων τῶν αἰώνων, κατέταξε μετὰ τῶν μεγίστων τῆς ἀνθρωπότητος ἡρώων; Ἦτο ὁ σοφώτατος τῆς ἐποχῆς του· τοιοῦτον δ' ἀνεκήρυξεν αὐτὸν ἡ Πυθία, ἐρωτηθεῖσα, εἰ καὶ δὲν ἀνεγνώρισαν πρὸς στιγμὴν φθονεροὶ συμπολιταί. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος, καὶ ἐν τῇ ἀνδρικῇ καὶ ἐν τῇ πρεσβύτιδι αὐτοῦ ἡλικίᾳ, οὐδέποτε ἠρνήθη καὶ κατ' ἐλάχιστον τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσιῶν του, ἅμα ἐζητήθησαν αὐταί· μετέσχεν ἀπάντων τῶν πολεμικῶν ἀγώνων τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἀπανταχοῦ ἀποδείξας ἕκτακτον φυσικὴν καὶ ἠθικὴν ρώμην. Κρατερός καὶ ἐπίμονος μαχητὴς ἐν πολέμῳ, ἀπέδειξε τὴν αὐτὴν ἀρετὴν καὶ ἐν εἰρήνῃ. Καταδικασθεὶς ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του, ὡς καινὰ δοξάζων καὶ διδάσκων δαιμόνια, ἐμαρτύρησε θάρρος ψυχῆς, οἴου οὐδαμοῦ μέχρι τῆς σήμερον μνημονεύει ἡ ἱστορία. Ἡδύνατο νὰ καταλίπη τὴν πόλιν καὶ νὰ σώσῃ τὸ σαρκίον αὐτοῦ ἐκ τῆς φυσικῆς καταστροφῆς, ἀλλ' ἐθεώρησε τοῦτο ἀνάξιον ἐλευθέρου ἀνδρός καὶ πολίτου. Ἐλαβε τὸ κώνειον τῆς καταστροφῆς τοῦ σώματος, χωρὶς νὰ διστάσῃ, χωρὶς πρὸς στιγμὴν νὰ δειλιάσῃ. Τὸ διέτασεν, ἔστω καὶ ἀδικοῦσα, ἡ πατρίς, ἡ πολιτεία· εἰς οὐδένα δὲ τῶν πολιτῶν ἦτο ἐπιτετραμμένον ν' ἀμφισβητήσῃ τὴν ἀπόλυτον αὐτῆς ἐτυμηγορίαν.

Τοιαῦτα ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐκ τῆς γυμναστικῆς παιδείσεως φυσικῆς καὶ ἠθικῆς καρτερίας. Ἐξησκειτο μετὰ τοῦ σώματος καὶ ἡ ψυχὴ εἰς τὴν πειθαρχίαν. Θαυμασία ἐκράτει μετὰ τῶν ἀμφοτέρων ἀρμονία, μυστικὴ ἀμοιβαιότης, ἐκάστοτε ἐκδηλουμένη ἐν τε τοῖς φυσικοῖς καὶ ἠθικοῖς περισπασμοῖς καὶ ταῖς κοινωνικαῖς δοκιμασίαις. Ὑπὸ τὴν ἐνέργειαν τῆς τοιαύτης ἀνατροφῆς ἡ Ἑλλὰς ἐδημιούργησε τὸν ἐθνικὸν αὐτῆς βίον, μέχρι τῆς σήμερον πρότυπον καὶ ὑπόδειγμα ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἐκ τῆς σωματικῆς σκληραγωγίας φυσικὴ καρτερία παρήγαγε τὴν καρτερίαν τοῦ πνεύματος, τὴν ἠθικὴν ἐκείνην ρώμην, ἣτις ἐξεδηλοῦτο οὐ μόνον διὰ

τῶν ἀγῶνων τοῦ πολεμιστοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς μελέταις καὶ ταῖς ἠθικαῖς πεποιθήσεσι τοῦ ἐλευθέρου πολίτου, ὅσον καὶ τοῦ σοφοῦ. Ὁ ἡρωϊσμός τοῦ Λεωνίδου, τοῦ Κυναιγείρου, τοῦ Σωκράτους, εἶνε εἷς, ὁ αὐτός, ἐξεδηλώθη δὲ μόνον ἐπὶ διαφόρῳ σταδίου, ἀλλ' ἐν γένει μαρτυρεῖ τὸ ἀκάθεκτον σθένος τῆς φυλῆς, παιδαγωγηθείσης καὶ πειθαρχούσης ὑπὸ τὰ αὐστηρὰ παραγγέλματα τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ὑποταγῆς καὶ τοῦ πρὸς τοὺς νόμους καθήκοντος, ὑφ' ὧν ὄφειλον νὰ ἐμπνέωνται οἱ ἀληθῶς ἐλεύθεροι ἄνδρες ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὴν πολιτείαν σχέσεσιν αὐτῶν.

Ἐν τῇ προσεχεῖ ἐπιστολῇ μου θέλω σοὶ ἀναπτύξει μίαν τῶν σκηνῶν πανελληνίου ἀγῶνος ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἵνα ἀντιληφθῆς αἰσθητότερον τοῦ βίου τῶν ἡμετέρων προγόνων, τελούντων τὰ πανελληνία ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀγῶνων, δι' ὧν ἐξεδηλοῦτο ἡ φυσικὴ καὶ ἠθικὴ ρώμῃ τῶν φυλῶν, ἀφ' ὧν ἀπετελεῖτο ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, ἐκ τῆς ἀμίλλης τῶν ὁποίων ἀνεπτύχθη ὁ βίος ἐκεῖνος, θαυμαστός ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν διαμένων μέχρι τῆς σήμερον.

Γ'.

Ὁ ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ ταῖς παλαίστραις ἀνατραφεὶς καὶ παιδαγωγηθεὶς νεανίσκος, ὑπὸ τὴν ἐνδελεχῆ διεύθυνσιν τῶν παιδονόμων καὶ τὸν ἔλεγχον τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως, δὲν ἦτο προωρισμένος εἰς ἀπράγμονα καὶ εὐτελεῆ βίον, οὐδ' ἐδίκαιοστο νὰ κατατρίψῃ τὸν μετέπειτα βίον περὶ βιομήχανόν τινα τέχνην, ἀναξίαν πολίτου ἐλευθέρου· ὄφειλε τὰς φυσικὰς καὶ ἠθικὰς αὐτοῦ δυνάμεις νὰ χρησιμοποίησῃ ἐκάστοτε πρὸς δόξαν καὶ τιμὴν τῆς πόλεως, εἴτε ἐν τοῖς ἠθικοῖς ἀγῶσιν, εἴτε κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος ἀγωνιζόμενος. Κρατερόν ἦτο τὸ σῶμα, ἀλλ' οὐχ ἦττον κρατερὰ ἐνώκει ἐν αὐτῷ καὶ ἡ ψυχὴ. Ἀπὸ τοῦ προσώπου τοῦ ἀγωνιστοῦ ἠκτινοβόλει λαμπρῶς τὸ ἀνδρικὸν κάλλος, πᾶσα κίνησις τοῦ σώματος ἐμαρτύρει τὴν ἐσωτερικὴν τῆς ψυχῆς δύναμιν καὶ ἐνέργειαν, μία ἦτο ἡ ὄνειροπόλησις αὐτοῦ : νὰ προκαλέσῃ τὸ ἄσμα, τὸν ἀνάξιφορμίγγα ὕμνον δοκίμου ποιητοῦ, πρῶτος αὐτός

ἀναδειχθεὶς ἐν πανελληνίῳ ἀγῶνι, ἢ τιμήσας τὰ ὄπλα τῆς πατρίδος ἐν πολέμῳ κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Γινώσκεις ἐκ τῆς ἱστορίας τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀγωγῆς ταύτης τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος κατὰ τῆς γιγαντιαίας Ἀσίας. Οἱ Ἕλληνες κατετρόπωσαν ἐπανειλημμένως τὰ βαρβάρικα στίφη, σπανίως δὲ τὰ χρονικὰ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μνημονεύουσι γεγονότων, τοσοῦτον θεοπρεπῶν, ὅσον οἱ μακροὶ ἀγῶνες καὶ αἱ νίκαι τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας.

Ἄλλ' ἡ ἀγωγή αὕτη ἐξεδηλοῦτο πρωτίστως καὶ ἐορτασίμως κατὰ τοὺς λαμπροὺς ἐκείνους ἀγῶνας, καθ' οὓς οἱ λαοὶ τῆς Ἑλλάδος ἐν ὠρισμένῳ χρόνῳ συνηθροίζοντο ἐπὶ τὸ αὐτό, ἀδελφοποιούμενοι, πανηγυρίζοντες, ἀγωνιζόμενοι, ἐπιδεικνύοντες τὰ φυσικὰ καὶ ἠθικὰ πλεονεκτήματα τῆς φυλῆς ἢ τῆς πόλεως διὰ τῆς ἀτομικῆς ἀμίλλης. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἦτο θρησκευτικὸν καὶ φιλόροτον, εὐγνώμον πρὸς τοὺς εὐεργετήσαντας αὐτὸ θεοὺς καὶ ἥρωας, οὓς ἐν κοινῇ ἐορτῇ ἠρέσκετο νὰ δοξάζῃ καὶ νὰ λατρεύῃ. Ἐκάστη τῶν πόλεων ἐκέκτητο τὰς ἐορτὰς αὐτῆς καθ' ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους, ἀλλ' αἱ ἰδίως ἑλληνικαὶ ἐορταὶ, πρὸς πανηγυρισμὸν τῶν ὁποίων μετεῖχον ἅπαντες οἱ Ἕλληνες, ἦσαν τέσσαρες: Τὰ Ὀλύμπια, τὰ Πύθια, τὰ Ἰσθμια καὶ τὰ Νέμεα. Δὲν σκοπῶ νὰ σοὶ διηγηθῶ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἱστορίαν ἐκάστης τούτων. Σὲ εἰσάγω μόνον ἀμέσως εἰς τὰ Ὀλύμπια, τὴν ἐπισημοτάτην πασῶν, τὴν ἑλληνικωτάτην, ἧς ἡ ἀρχὴ κρύπτεται εἰς τὰ βάθη τῆς ἱστορίας. Ἐφημίζετο παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ὅτι Ἡρακλῆς, ὁ υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀλκμήνης, ὁ ποιητικὸς ἐκεῖνος ἥρωας τοσοῦτων περιπετειῶν καὶ θρύλων, ἐγένετο ὁ πρῶτος ἰδρυτῆς τῶν Ὀλυμπίων, κατὰ τετραετίαν τελουμένων. Ὁ ἐν τοῖς Ὀλυμπίοις ἀγὼν ἦτο κατὰ πρῶτον ἀγὼν δρόμου καὶ χρηματίτης μέχρι τῆς ἐβδόμης Ὀλυμπιάδος· ἀλλ' ἀπὸ ταύτης, νικήσαντος τοῦ ἐκ Μεσσηνίας Δαϊκλέους, ὁ ἀγὼν κατέστη στεφανίτης. Κλάδος ἐλαίας ἦτο τὸ ἄθλον τοῦ νικητοῦ, τὸ δὲ ὄνομα αὐτοῦ ἀνεγράφετο ἐν καταλόγῳ, τηρουμένῳ ὑπὸ τῶν Ἡλείων. Ἡ ἐορτὴ δ' αὕτη διὰ τοῦ χρόνου κατέστη τοσοῦτον ἐπίσημος καὶ πανελληνίος, ὥστε καὶ ἀπετέλεσε χρο-

νολογίαν μεταξύ τῶν λαῶν τῆς Ἑλλάδος, δημιουργησάντων κατὰ συνθήκην τὰς Ὀλυμπιάδας, ἐξ ὧν ἐχρονολόγουν τὰ μεγάλα τοῦ ἔθνους ἱστορικὰ γεγονότα.

Μέχρι τῆς 14ης Ὀλυμπιάδος ὁ μόνος ἐν Ὀλυμπίοις ἀγὼν ἦτο ὁ τοῦ σταδίου δρόμος· μετ' ὀλίγον εἰσήχθη τὸ διπλοῦν στάδιον, εἶτα ὁ δόλιχος, ἀκολουθῶν ἡ πάλη καὶ τὸ πολυθρύλητον πένταθλον,

«πυγμή, δρόμος, διάλμα, δίσκος καὶ πάλη.»

Κατὰ τινὰ σχολιαστὴν τοῦ Πινδάρου, οἱ τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνες οἵτινες καὶ πένταθλα ὠνομάζοντο, οὗτοι κατ' εἶδος ἦσαν : πυγμή, τὸ χερσὶ βάλλειν ἀλλήλοις, συνημμένων καὶ ἐσφιγμένων ἰσχυρῶν τῶν δακτύλων, δίσκος, ὅπερ ἦτο λίθος σφαιρικὸς, ἦτοι στρογγύλος, εἰς μῆκος ριπτόμενος καὶ νίκην διδοὺς τῷ ὑπερβάλλοντι, διάλμα, τὸ κατὰ γῆς ἄλλεσθαι συνημμένοις καὶ μὴ διεστηκόσι ποσὶ, πάλη, τὸ ἀλλήλοις συμπλέκεσθαι, καὶ ὁ δρόμος διὰ τῶν ἰδίων ποδῶν ἢ τῶν ἵππων.

Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς συστάσεως τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων, ἔφερον οὗτοι τοπικόν, μᾶλλον πελοποννησιακὸν χαρακτῆρα ἀλλὰ καθ' ὅσον ἀνεπτύσσετο ἡ ἐπικοινωνία μεταξύ τῶν λαῶν τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τοσοῦτον καὶ οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες καθίστανται πανελληνιῶτεροι. Ἄναι Ἀθηναὶ ἦσαν τὸ πνευματικὸν κέντρον τοῦ ὅλου Ἑλληνισμοῦ, ἡ Ὀλυμπία ἦτο τὸ ἐθνικὸν κέντρον, ἐν ᾧ κατ' ἐξοχὴν ἐξεδηλοῦτο, ἀνεπτύσσετο καὶ ἐκρατύνετο τὸ αἶσθημα τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως. Ἐβλεπεσ κατὰ πᾶσαν τετραετίαν προσερχομένους ἐνταῦθα καὶ συναγωνιζομένους ἐν κοινῇ φρονήματι καὶ ἐν ἐθνικῇ φιλοτιμίᾳ τοὺς ἀρίστους τῶν Ἑλλήνων ἐκ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἐκ τῆς Πελοποννήσου, ἐκ τῆς Θεσσαλίας, ἐκ τῆς Ἰωνίας, ἐκ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, πανταχόθεν, ἔνθα ἠκούετο ἡ ἑλληνικὴ φωνή. Τὰ εἶδη τῶν ἀγῶνων ἐπληθύνοντο ἀπὸ Ὀλυμπιάδος εἰς Ὀλυμπιάδα. Ἐκάστη φυλὴ καὶ πόλις εἰσήγον τὸ τοπικόν, τὸ προσῆκον εἰς τὴν ἀνατροφήν

ἀναδειχθεὶς ἐν πανελληνίῳ ἀγῶνι, ἢ τιμήσας τὰ ὄπλα τῆς πατρίδος ἐν πολέμῳ κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Γινώσκεις ἐκ τῆς ἱστορίας τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀγωγῆς ταύτης τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος κατὰ τῆς γιγαντιαίας Ἀσίας. Οἱ Ἕλληνες κατετρόπωσαν ἐπανειλημμένως τὰ βαρβαρικά στίφη, σπανίως δὲ τὰ χρονικά τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μνημονεύουσι γεγονότων, τοσοῦτον θεοπρεπῶν, ὅσον οἱ μακροὶ ἀγῶνες καὶ αἱ νίκαι τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας.

Ἄλλ' ἡ ἀγωγή αὕτη ἐξεδηλοῦτο πρωτίστως καὶ ἐορτασίμως κατὰ τοὺς λαμπροὺς ἐκείνους ἀγῶνας, καθ' οὓς οἱ λαοὶ τῆς Ἑλλάδος ἐν ὠρισμένῳ χρόνῳ συνηθροίζοντο ἐπὶ τὸ αὐτό, ἀδελφοποιούμενοι, πανηγυρίζοντες, ἀγωνιζόμενοι, ἐπιδεικνύοντες τὰ φυσικὰ καὶ ἠθικὰ πλεονεκτήματα τῆς φυλῆς ἢ τῆς πόλεως διὰ τῆς ἀτομικῆς ἀμίλλης. Τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἦτο θρησκευτικὸν καὶ φιλέορτον, εὐγνώμον πρὸς τοὺς εὐεργετήσαντας αὐτὸ θεοὺς καὶ ἥρωας, οὓς ἐν κοινῇ ἐορτῇ ἠρέσκετο νὰ δοξάζῃ καὶ νὰ λατρεύῃ. Ἐκάστη τῶν πόλεων ἐπέκτεινε τὰς ἐορτάς αὐτῆς καθ' ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους, ἀλλ' αἱ ἰδίως ἐλληνικαὶ ἐορταὶ, πρὸς πανηγυρισμὸν τῶν ὁποίων μετεῖχον ἅπαντες οἱ Ἕλληνες, ἦσαν τέσσαρες: Τὰ Ὀλύμπια, τὰ Πύθια, τὰ Ἰσθμια καὶ τὰ Νέμεα. Δὲν σκοπῶ νὰ σοὶ διηγηθῶ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἱστορίαν ἐκάστης τούτων. Σὲ εἰσάγω μόνον ἀμέσως εἰς τὰ Ὀλύμπια, τὴν ἐπισημοτάτην πασῶν, τὴν ἐλληνικωτάτην, ἧς ἡ ἀρχὴ κρύπτεται εἰς τὰ βάθη τῆς ἱστορίας. Ἐφημίζετο παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ὅτι Ἡρακλῆς, ὁ υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀλκμήνης, ὁ ποιητικὸς ἐκεῖνος ἥρως τοσοῦτων περιπετειῶν καὶ θρύλων, ἐγένετο ὁ πρῶτος ἰδρυτὴς τῶν Ὀλυμπίων, κατὰ τετραετίαν τελουμένων. Ὁ ἐν τοῖς Ὀλυμπίοις ἀγὼν ἦτο κατὰ πρῶτον ἀγὼν δρόμου καὶ χρηματίτης μέχρι τῆς ἐβδόμης Ὀλυμπιάδος· ἀλλ' ἀπὸ ταύτης, νικήσαντος τοῦ ἐκ Μεσσηνίας Δαΐκλέους, ὁ ἀγὼν κατέστη στεφανίτης. Κλάδος ἐλαίας ἦτο τὸ ἄθλον τοῦ νικητοῦ, τὸ δὲ ὄνομα αὐτοῦ ἀνεγράφετο ἐν καταλόγῳ, τηρουμένῳ ὑπὸ τῶν Ἡλείων. Ἡ ἐορτὴ δ' αὕτη διὰ τοῦ χρόνου κατέστη τοσοῦτον ἐπίσημος καὶ πανελληνίος, ὥστε καὶ ἀπετέλεσε χρο-

νολογίαν μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς Ἑλλάδος, δημιουργησάντων κατὰ συνθήκην τὰς Ὀλυμπιάδας, ἐξ ὧν ἐχρονολόγουν τὰ μεγάλα τοῦ ἔθνους ἱστορικὰ γεγονότα.

Μέχρι τῆς 14ης Ὀλυμπιάδος ὁ μόνος ἐν Ὀλυμπίοις ἀγὼν ἦτο ὁ τοῦ σταδίου δρόμος· μετ' ὀλίγον εἰσήχθη τὸ διπλοῦν στάδιον, εἶτα ὁ δόλιχος, ἀκολουθῶνς ἡ πάλη καὶ τὸ πολυθρύλητον πένταθλον,

«πυγμῆ, δρόμος, διάλμα, δίσκος καὶ πάλη.»

Κατὰ τινὰ σχολιαστὴν τοῦ Πινδάρου, οἱ τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνες, οἵτινες καὶ πένταθλα ὠνομάζοντο, οὗτοι κατ' εἶδος ἦσαν: πυγμῆ, τὸ χερσὶ βάλλειν ἀλλήλοις, συνημμένων καὶ ἐσφιγμένων ἰσχυρῶς τῶν δακτύλων, δίσκος, ὅπερ ἦτο λίθος σφαιρικός, ἦτοι στρογγύλος, εἰς μῆκος ριπτόμενος καὶ νίκην διδοὺς τῷ ὑπερβάλλοντι, διάλμα, τὸ κατὰ γῆς ἄλλεσθαι συνημμένοις καὶ μὴ διεστηκόσι ποσὶ, πάλη, τὸ ἀλλήλοις συμπλέκεσθαι, καὶ ὁ δρόμος διὰ τῶν ἰδίων ποδῶν ἢ τῶν ἵππων.

Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς συστάσεως τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων, ἔφερον οὗτοι τοπικόν, μᾶλλον πελοποννησιακὸν χαρακτῆρα· ἀλλὰ καθ' ὅσον ἀνεπτύσσετο ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τοσοῦτον καὶ οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες καθίσταντο πανελληνιῶτεροι. Ἄναι Ἀθηναὶ ἦσαν τὸ πνευματικὸν κέντρον τοῦ ὅλου Ἑλληνισμοῦ, ἡ Ὀλυμπία ἦτο τὸ ἐθνικὸν κέντρον, ἐν ᾧ κατ' ἐξοχὴν ἐξεδηλοῦτο, ἀνεπτύσσετο καὶ ἐκρατύνετο τὸ αἶσθημα τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως. Ἐβλεπες κατὰ πᾶσαν τετραετίαν προσερχομένους ἐνταῦθα καὶ συναγωνιζομένους ἐν κοινῷ φρονήματι καὶ ἐν ἐθνικῇ φιλοτιμίᾳ τοὺς ἀρίστους τῶν Ἑλλήνων ἐκ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἐκ τῆς Πελοποννήσου, ἐκ τῆς Θεσσαλίας, ἐκ τῆς Ἰωνίας, ἐκ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, πανταχόθεν, ἔνθα ἠκούετο ἡ ἑλληνικὴ φωνή. Τὰ εἶδη τῶν ἀγῶνων ἐπληθύνοντο ἀπὸ Ὀλυμπιάδος εἰς Ὀλυμπιάδα. Ἐκάστη φυλὴ καὶ πόλις εἰσήγον τὸ τοπικόν, τὸ προσῆκον εἰς τὴν ἀνατροφὴν.

αὐτῶν, εἶδος. Οἱ βασιλεῖς δὲν ἐδίσταζον νὰ κατέλθωσιν εἰς τοὺς ἐθνικοὺς τούτους ἀγῶνας, ἐν οἷς ὁ νικῶν ἐτιμᾶτο ἴσα ἡμιθέῳ, τιμῇ καθιστάμενος τῆς οἰκογενείας, κόσμος τῆς πόλεως, δόξα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔμπνευσις ἐνὸς Σιμωνίδου ἢ ἐνὸς Πινδάρου. Οἱ ἀποφαινόμενοι περὶ τῆς ἀνδρείας καὶ τοῦ ἡρωϊσμοῦ τῶν ἀγωνιζομένων δικασταὶ ἐκαλοῦντο Ἑλλανοδίκαι, βαρυσήμαντος τίτλος, ἄξιος τῆς ὑποθέσεως πανελληνίων ἀγῶνων. Μετά τινα χρόνον ἀπεφασίσθη νὰ ἀνεγείρωνται ἀνδριάντες τοῖς νικηταῖς, καὶ ἡ μὲν τέχνη, ὁ ἀγλαώτατος τῶν καρπῶν τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος, ἔδρεπε τὰς καλλίστας τῶν δαφνῶν αὐτῆς, ἐνῶ ἡ ἐλληνικὴ ποίησις ἐσκόρπιζε «πέταλα ρόδων ἢ στεφάνους μύρτων», ἵνα τιμήσῃ τὰς νίκας «τῶν ἐν ἀγῶνι περικτιόνων».

Ἐν τῇ κοιλάδι τῆς Πισάτιδος χώρας ἐν Πελοποννήσῳ κεῖται ἡ γεραρὰ Ὀλυμπία. Ἡ φύσις δὲν ὑπῆρξε φειδωλὴ περὶ τὴν διακόσμησιν αὐτῆς, ἀλλ' ἡ τέχνη ἔτι ὀλιγώτερον. Ἐν Ὀλυμπίᾳ ἦτο ὁ ἱερός χώρος, τὸ κέντρον τῶν ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων. Ὁ χρόνος ἔρριψε πέπλον ἐρημώσεως ἐπὶ τῆς χώρας ταύτης, ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ τῆς ἡμετέρας πατρίδος, ἡ δὲ πάλαι ἔνδοξος χώρα κατεκαλύφθη ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὑπὸ τοῦ κονιορτοῦ τῶν αἰώνων, χωρὶς νὰ ἐναπολειφθῇ τὸ ἐλάχιστον ἶχνος τοῦ μεγάλου ἐκείνου πολιτισμοῦ, ἐν τῶν κέντρων τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ἡ Ὀλυμπία. Ἀλλὰ κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη ἡ σκαπάνη ἀρχαιοδίφου, ἀνήκοντος εἰς νεήλυδα ἐν τῷ πολιτισμῷ λαόν, ἀπεκάλυψεν ὅπως δῆποτε ἀμυδράν τινα εἰκόνα τῶν χρόνων ἐκείνων, καθ' οὓς ἤκμαζεν ὁ ἐλληνικὸς κόσμος, ἐπιδεικνύων τὴν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν αὐτοῦ ρώμην ἐν Ὀλυμπίᾳ. Ἀπώλετο μὲν ὁ πολιοῦχος τῆς χώρας θεός, ὁ Ὀλύμπιος Ζεὺς, ὁ χρυσελεφάντινος ἀνδριάς, ὁ ποιηθεὶς ὑπὸ τοῦ μεγάλου Φειδίου, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἠπόρησαν οἱ σύγχρονοι, ἂν κατέβη ὁ θεός ἐξ οὐρανοῦ, εἰκόνα δειξὼν Φειδίᾳ, ἢ αὐτὸς ὁ τεχνίτης ἀνέβη εἰς τὸν οὐρανόν, τὸν θεόν ὁψόμενος· ἀλλὰ διεσώθη ὁ Ἑρμῆς τοῦ Πραξιτέλους, αἰδίου μαρτύριον τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως τῆς ἐλληνικῆς τέχνης. Δὲν εἶνε δυσχερῆς

σήμερον εἰς τὸν ἐπιθυμοῦντα ἢ ἐπίσκεψις τῆς γεραρᾶς ταύτης πατρίδος τῶν ἑλληνικῶν ἀγώνων, μεθ' ἧς συνδέονται τοσαῦται ἀναμνήσεις καὶ τοσαῦτα ἑλληνικὰ τρόπαια. Ὁ ἥλιος τοῦ νεωτέρου κόσμου θάλπει ἐκ νέου καὶ φωτίζει τὰ ἐρείπια τῆς Ὀλυμπίας, δύναται δ' ὅπως δῆποτε ἢ φαντασία ἡμῶν ν' ἀναπλάσῃ κῦτὰ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον καὶ ν' ἀναπαραστήσῃ τὸν τόπον ἐκεῖνον, ἐν ᾧ ἐπρωταγωνίστησεν ὁ Φειδίας, ἐν ᾧ ἠκούσθη ἡ μουσα τοῦ Ἡροδότου, διηγουμένου τὰ ἔργα τῆς ἑλληνικῆς ἀνδρείας, ἐν ᾧ ἀποσπάσῃ τὰ δάκρυα τοῦ Θουκυδίδου, ὅστις ἐνέπνευσε τὸν Σιμωνίδην καὶ τὸν Πίνδαρον, τιμητὰς καὶ θαυμαστὰς τῶν κατορθωμάτων ἐνὸς Μίλωνος, ἐνὸς Ἀστύλου, ἐνὸς Διαγόρου, καὶ ὅπως ἄλλως καλοῦνται οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι Ὀλυμπιονίχαι, οὓς ὕμνησεν ἡ ἐπινίκιος Μουσα τῶν ἀοιδῶν τῶν χρόνων ἐκείνων.

Ἀμυδρῶς μόνον δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν σήμερον τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον τόπον, νὰ προσδιορίσωμεν τὰ διάφορα αὐτοῦ διαμερίσματα. Κεῖται ἡ Ὀλυμπία παρὰ τὰ ρεῖθρα τοῦ Ἀλφειοῦ, ἐξακολουθοῦντος μέχρι τῆς σήμερον τὴν μονότονον αὐτοῦ πορείαν. Ἐν τῷ μέσῳ ἦτο ὁ ναὸς τοῦ Διός, τοῦ θεοῦ τῶν Πανελλήνων, περίξ δ' αὐτοῦ ποικίλαι θέσεις, ἐν αἷς τὸ μέγα Γυμνάσιον καὶ ἡ Παλαίστρα. Εἶνε αἱ ἡμέραι τῆς πρώτης πανσελήνου μετὰ τὰς πρώτας θερινὰς τροπὰς τοῦ ἡλίου. Πανταχόθεν τοῦ ἑλληνικοῦ συνῆλθον οἱ ἄριστοι τῶν λογάδων αὐτοῦ καὶ τῶν ἀντιπροσώπων. Ἡ μαλακὴ καὶ εὐφάνταστος Ἰωνία, ἡ θερμὴ καὶ ζωηρὰ Αἰολίς, ἡ ἀνδρική καὶ ἀδάμαστος δωρικὴ φυλὴ παρίστανται ἐνταῦθα διὰ τῶν διαπρεπῶν αὐτῶν ἀνδρῶν ἐπὶ φυσικῇ ρώμῃ καὶ πνευματικῇ ἀκμῇ. Δὲν ἦλθον οὗτοι ἐνταῦθα μόνον, ἵνα μετάσχῳσιν ἢ παραστῶσιν εἰς ἀγῶνας ἀμίλλης, πρὸς κτῆσιν κλάδου ἐλαίας, μαρμαρίνου ἀνδριάντος, ἢ ποιητικῆς ᾠδῆς. Ὁ σκοπὸς τῶν Ὀλυμπιακῶν τούτων ἀγώνων ἔχει καὶ τινα βαθυτέραν ἄλλην ἔννοιαν. Ἐρχονται νὰ συνεννοηθῶσι περὶ πλείστων ζητημάτων, ἀφορώντων εἰς τὴν μεγάλην πατρίδα, νὰ συνδιαλλαχθῶσιν αἱ διεσπασμέναι φυλαί, νὰ ὑποσχεθῶσι σύμπραξιν ἐν ἐνδεχο-

κεκτημένος εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμὸν τὴν συνείδησιν τῆς ἀτομικῆς καὶ ἐθνικῆς αὐτοῦ δυνάμεως καὶ ἀξίας, πεπαιδαγωγημένος θαυμασίως τό τε σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, ἦτο δυνατόν νὰ μὴ παράσχη, ἐν ὧραις ἀγῶνων εὐρυτέρων, τὰ θαυμάσια ἐκεῖνα δείγματα φυσικῆς καὶ ἠθικῆς ρώμης, ἅτινα κατέστησαν αὐτὸν ἀληθῶς τὸν πρῶτιστον τῶν λαῶν τῆς ἱστορίας ;

Δ'.

Δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι πλέον ἢ ἅπαξ συνέβη νὰ εἰσέλθῃς ἐντὸς μουσείου, ἐν ᾧ ἀπόκεινται ἔργα τῆς ἀρχαίας γλυπτικῆς. Ὁ χρόνος, ὅστις μεταβάλλει συνήθως εἰς κονιορτὸν, ἢ καταρρίπτει εἰς τῆς λήθης τὴν ἄβυσσον τὰ ἔργα τοῦ παρελθόντος, μετὰ τινος στοργῆς προσφέρεται ἐνίοτε καὶ ἐπιεικείας πρὸς τὰ ἔγκριτα τούτων, τὰ ἄξια ν' ἀπομνημονευθῶσιν ἐν τῷ μέλλοντι. Ἐκ τοῦ βίου τῶν ἡμετέρων προγόνων ἐναπελείφθησαν συντρίμματά τινα, περιφανῆ μαρτύρια τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν κατοίκων, καθὰ ἐμορφώθησαν οὗτοι δι' αὐστηρᾶς φυσικῆς καὶ ἠθικῆς ἀγωγῆς. Μεταξὺ τούτων ἐπιφανῆ καταλαμβάνουσι θέσιν τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας γλυπτικῆς. Νομίζεις, ὅτι τινὰ τούτων γλυφάνοιο ἔτι ἀπόζουσιν, ὅτι ἡ χεὶρ τοῦ τεχνίτου χθὲς μόλις κατέλιπε τὰ θαυμάσια ταῦτα δημιουργήματα, τὰ μαρμάρινα ἐκεῖνα σώματα, ἀφ' ὧν μυστηριώδης λαλεῖ ἡ ψυχὴ, καὶ τὰ ὁποῖα ἀκουσίως σὲ συναρπάζουσιν εἰς ἄλλους κόσμους. Ἡ ὅλη στάσις τοῦ σώματος, ἡ ἐλευθερία καθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς κινήσεις, ἡ ἀρμονικὴ καὶ προσφυῆς ἀλληλουχία τῶν μελῶν, ἡ ἐπὶ τοῦ προσώπου διακεχυμένη ζωὴ, πάντα ταῦτα παρέχουσιν ἄρρητον θέλγητρον εἰς τὸ ἐκ μαρμάρου ἐκεῖνο κατασκεύασμα. Ἐκφράζει τοῦτο ἀκριβῶς πᾶν ὅ,τι ἠβουλήθη νὰ παραστήσῃ ὁ τεχνίτης: τὴν θεϊαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην μεγαλειότητα, τὴν σκέψιν τοῦ φιλοσόφου καὶ τὴν ἔμπνευσιν τοῦ ποιητοῦ, τὸν ἔρωτα καὶ τὸν ἴμερον τῆς παρθένου, τὴν σεμνοπρέπειαν τῆς δεσποίνης, τὴν ἐρωτικὴν ἀκολασίαν ἐκπτώτου γυ-

ναικός, τὸν οἶκτον τοῦ φιλανθρώπου, τὴν μητρικὴν ὀδύνην τῆς Νιόβης, τοῦ Λαοκόοντος τὴν ἀνέκφραστον ἀγωνίαν.

Οὐδέποτε ὁ τεχνίτης ὑπῆρξε τοσοῦτον δημιουργικός, κύριος τοῦ ἔργου του, ὅσον ἐν Ἑλλάδι. Ἐὰν τὸ σῶμα διεμορφοῦτο ὑπὸ τὴν μακρὰν καὶ ἐπίμονον ἀσκήσιν τῶν μυῶνων αὐτοῦ ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ ταῖς παλαίστραις, ἐπίσης τοῦ τεχνίτου ἢ δημιουργικῆς δύνამις ἀνεπτύσσετο ἐν ταῖς παλαίστραις ταύταις, ἐν αἷς ἐσπούδαζε τὴν ποικιλίαν τῶν κινήσεων τοῦ σώματος, τὴν δι' αὐτοῦ διαπνεύουσαν καλλονὴν καὶ ἀρμονίαν, τὰ ποικίλα αἰσθήματα, τὰ ἐκδηλούμενα διὰ τοῦ σώματος ἐκ τῆς ἐπενεργείας τῶν ἐσωτερικῶν αἰσθημάτων. «Τὸ δ' ἐντελὲς κάλλος τοῦτό ἐστιν, ἔλεγεν ὁ Λουκιανός, ὁπότεν εἰς τὸ αὐτὸ συνδράμη ψυχῆς ἀρετὴ καὶ εὐμορφία σώματος». Τὴν ἀποστολὴν ταύτην ἐπιδιώκουσα ἢ ἑλληνικὴ τέχνη, ἀφίκετο εἰς τὸν ὕψιστον ἐκεῖνον βαθμὸν αὐτῆς παρὰ τοῖς ἡμετέροις προγόνοις, μορφωθείσα καὶ ἀναπτυχθεῖσα ἐν τῷ μέσῳ τῶν παλαιστρῶν καὶ τῶν γυμνασίων, σεμνὴ ἰέρεια τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ, ὧν τὰς βάσεις πρῶτος ἐνόησε καὶ ἔθηκεν ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, οὐδεὶς δὲ μέχρι τοῦδε πολιτισμὸς κατῴρθωσε ν' ἀποδειχθῆ πρὸς αὐτὸν ἐνάμιλλος.

Τὴν τοιαύτην ἐπενέργειαν τῆς Γυμναστικῆς ἐπίτε τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς ἔχοντες ὑπ' ὄψει οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι, διέταξαν, καθὰ ἐν ταῖς προηγουμέναις σοὶ εἶπον ἐπιστολαῖς μου, μεταξὺ τῶν πρώτων θεμελίων τῆς παιδείσεως τῆς νεότητος, τὴν γυμναστικὴν αὐτῆς παιδείουσιν. Ἄπασαι αἱ πολιτεῖαι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐπέβαλλον τὴν ἀσκήσιν τοῦ σώματος, ἀπόρροια τῆς ὁποίας θὰ ἦτο κατ' ἀνάγκην ἢ ἀσκήσις τῆς ψυχῆς, τοῦ πνεύματος, τοῦ ἤθους. Οἱ θεωρητικοὶ καὶ οἱ φιλόσοφοι τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἐν τοῖς φιλοσοφήμασιν αὐτῶν ὥρισαν μεταξὺ τῶν ἀυστηροτάτων παραγγελμάτων αὐτῶν τὴν παιδείουσιν, τὴν ἀσκήσιν τοῦ σώματος. «Ποῖα δένδρα, οὐκ ὀλιγωρηθέντα μὲν, ἔλεγεν ὁ Πλούταρχος, στρεβλὰ φύεται καὶ ἄκαρπα καθίσταται, τυχόντα δὲ ὀρθῆς παιδαγωγίας ἔγκαρπα γίνεται καὶ τελεσφόρα ; ποῖα δὲ σώ-

ματος ισχύς οὐκ ἐξαμβλύνεται καὶ καταφθίνει δι' ἀμέλειαν καὶ τρυφήν καὶ καχεξίαν; τίς δ' ἀσθενῆς φύσις οὐ τοῖς γυμνασαμένοις καὶ καταθλήσασι πλείστον εἰς ἰσχὺν ἐπέδωκεν»;

Ὁ χαριέστατος Λουκιανός, διαβίων ἐν αὐτῇ τῇ παρακμῇ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, συνιστᾷ μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτὸν εὐφυΐας τὴν γυμναστικὴν εἰς τοὺς Ἕλληνας τῆς τότε ἐποχῆς, οἰονεὶ προπαίδειαν τῆς πολεμικῆς αὐτῶν παιδείας. Τοιαῦτά τινα ὑποτίθεται διηγούμενος ὁ νομοθέτης Σόλων πρὸς τὸν ἐκ βαρβάρων Ἀνάχαρσιν: «δυσκαθύστερα γὰρ καὶ καρτερικώτερα τὰ σώματα γίνονται τοῖς νέοις διαπονούμενα· ἕτερον δὲ οὐδὲ αὐτὸ μικρόν· ἔμπειροι γὰρ δὴ ἐκ τούτου καθίστανται, εἴποτε ἀφίκοιντο εἰς χρείαν τῶν μαθημάτων τούτων ἐν ὄπλοισι· δῆλον γὰρ ὅτι καὶ πολεμῖφι ἀνδρὶ ὁ τοιοῦτος συμπλακεῖς καταρρίψει τε θᾶττον ὑποσκελίσας καὶ καταπεσῶν εἴσεται ὡς ῥᾶστα ἐξανίστασθαι. Πάντα γὰρ ταῦτα, ὦ Ἀνάχαρσι, ἐπ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ποριζόμεθα τὸν ἐν τοῖς ὄπλοις, καὶ ἡγούμεθα πολὺ ἀμείνοσι χρῆσασθαι τοῖς οὕτως ἀσκηθεῖσιν, ἐπειδὴν πρότερον αὐτῶν γυμνὰ τὰ σώματα καταμαλάξαντες καὶ διαπονήσαντες ἐρρωμενέστερα καὶ ἀλκιμώτερα ἐξεργασώμεθα καὶ κοῦφα καὶ εὔτονα καὶ τὰ αὐτὰ βαρέα τοῖς ἀνταγωνισταῖς. Ἐννοεῖς γὰρ, οἶμαι, τὸ μετὰ τοῦτο, οἶους εἰκὸς σὺν ὄπλοις ἔσεσθαι καὶ τοὺς γυμνοὺς ἂν φόβον τοῖς δυσμενέσιν ἐμποιήσαντας, οὐ πολυσαρκίαν ἀργὸν καὶ λευκὴν ἢ ἀσαρκίαν μετὰ ὠχρότητος ἐπιδεικνυομένους οἷα γυναικῶν σώματα ὑπὸ σκιᾷ μεμαρασμένα, τρέμοντα ἰδρῶτί τε πολλῷ εὐθύς ρεόμενα καὶ ἀσθμαίνοντα ὑπὸ τῷ κράνει, καὶ μάλιστα ἦν καὶ ὁ ἥλιος ὡσπερ νῦν τὸ μεσημβρινὸν ἐπιφλέγη· οἷς τί ἂν τις χρῆσαιτο διψῶσι καὶ τὸν κονιορτὸν οὐκ ἀνεχομένοις καὶ εἰ αἷμα ἰδοίεν, εὐθύς ταραττομένοις καὶ προαποθνήσκουσι πρὶν ἐντὸς βέλους γενέσθαι καὶ εἰς χεῖρας ἔλθειν τοῖς πολεμίοις; Οὔτοι δὲ ἡμῖν ὑπέρυθροι εἰς τὸ μελάντερον ὑπὸ τοῦ ἡλίου κεχρωσμένοι καὶ ἀρρενωποί, πολὺ τὸ ἔμφυχον καὶ θερμὸν καὶ ἀνδρῶδες ἐπιφαίνοντες, τοσαύτης εὐεξίας ἀπολαύοντες, οὔτε ρικνοὶ καὶ κατεσκληρότερες, οὔτε περιπληθεῖς εἰς βᾶρος,